

LOZAN KONFERANSI ÖNCESİNDE TBMM'NİN ANKARA DIŞINA TAŞINMASINA İLİŞKİN MECLİS'TE YAPILAN TARTIŞMALAR

THE DISCUSSIONS IN THE TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY ABOUT MOVING IT OUTSIDE ANKARA BEFORE THE LAUSANNE CONFERENCE

TURGUT İLERİ*

ÖZ

Birinci Dünya Savaşının sona ermesiyle Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. İtilaf Devletleri Antlaşma hükümlerine aykırı olarak Anadolu topraklarını işgal etmişlerdir. İşgallere son vermek amacıyla Mustafa Kemal Paşa tarafından Millî Mücadele başlatılmıştır. Mücadele başarı ile sürdürülmüş, ancak Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde ordu geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durum Mecliste ciddi endişe yaratmış, Yunan kuvvetlerinin ileri hareketinin Ankara için tehdit oluşturacağı düşünülmüştür. Tehlikenin Ankara'ya yaklaşmış olması, Büyük Millet Meclisi ve Hükümetin Kayseri'ye taşınmasını gündeme getirmiştir. Konu Meclisin gizli oturumunda tartışılmış, sonuçta Meclisin ve Hükümetin Ankara'da kalmasının doğru olacağına karar verilmiştir.

Hükümetin ve Büyük Millet Meclisi'nin Ankara dışına taşınması meselesi ikinci kez, Büyük Taarruz ve Başkumandanlık Muharebesinin kazanılmasından sonra Meclis gündemine getirilmiştir. Bu defa taşınma isteği, Ankara'da hayat pahalılığının olması, kiralık konut bulma zorluğu ve geçim sıkıntısı gibi ekonomik gerekçelere dayandırılmıştır. Konu, Meclis genel kurulunda her yönüyle müzakere edilmiştir. Önergeye itirazlar yoğun olmuştur. Sonuçta, Lozan görüşmeleri öncesi böyle bir tartışmanın yapılmasının uygun olmayacağı ve etraflıca düşünülmüş hareket edilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Ankara'da ev kiralının fazla olduğu görüşü doğru olmakla birlikte hem pahalılığı önlemek hem de ev fiyatlarını daha uygun bir seviyeye getirmek için Meclise bir kanun teklifi verilmesi ve taşınma için ileri sürülen gerekçelerin ortadan kaldırıp bir çözüm bulunmasının daha doğru olacağı savunulmuştur. Bu çalışmada, konu üzerinde Mecliste yapılan tartışmalar hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ankara, BMM, Lozan, Meclis, Meclisin Taşınması.

ABSTRACT

After the World War I, the Armistice of Mudros was signed between The Ottoman Empire and the Allies. However, the Allied forces invaded Anatolia against the decisions taken in the Mudros Armistice. The national struggle was started by Mustafa Kemal Pasha to end the invasions in Anatolia. The struggle was carried on successfully but, the Turkish forces had to step back in Kütahya-Eskişehir Wars. This situation caused serious concern in Grand National Assembly, and it was thought that the forward movement of the Greek forces would pose a threat to Ankara. When the threat increased, the moving of the Grand National Assembly to Kayseri was became the agenda of the Assembly to be discussed. The issue was discussed in the secret session of the Assembly, and it was decided that it would be the right idea for the Assembly and the Government to stay in Ankara.

The moving of the Government and the Grand National Assembly outside Ankara for the second time was carried to the agenda of the Assembly after winning the Great Offensive and the Battle of the Commander-in-Chief. Nevertheless, the reason to move, this time, was based on economic reasons such as the high cost of living in Ankara, the difficulty of finding rental housing and financial difficulties. The issue was discussed in all aspects in the Turkish Grand National Assembly. Objections to the proposal was intense. In conclusion, it was pointed out that it would not be appropriate to hold such a discussion before Lausanne talks and that it should be discussed in detail. Although it is true that the house rents are high in Ankara, a law proposal should be submitted to the Parliament in order to prevent the cost and to bring the house prices to a more suitable level; It was argued that it would be better to eliminate the reasons put forward for the relocation and to find a solution. This study was about the discussions made in the Turkish Grand National Assembly about the issue.

Keywords: Ankara, Grand National Assembly, Lausanne, The Assembly, Transport of the Assembly.

* Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, turgut.ileri@amasya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2029-1354.

Extended Abstract

At the beginning of the 20th century, the First World War started in Europe, and the Ottoman Empire participated in this war with Germany. At the end of the war, when Germany was defeated by the Entente Powers and withdrew from the war, the Ottoman Empire was also deemed as defeated. After the war, Mudros Armistice Agreement was signed with the Ottoman State and the Entente States immediately put the treaty into practice put into practice the treaty, which had heavy provisions, and started the invasion of Anatolia. The National Struggle was started in order to liberate the country's lands from occupation and to ensure independence. Mustafa Kemal Pasha was the leader and guide of National Struggle in this context, congresses were held, decisions were made, and it was thought that a place became a center where the struggle would continue. Ankara, which is located in the middle of Anatolia, had many advantages, making it the center of the National Struggle. It could be said that the arrival of Mustafa Kemal Pasha and the Representation Committee to Ankara was a turning point for the history of Ankara. This event changed the fate of this small city, which is located on the passageways of Central Anatolia, which was neglected due to the impossibilities of those days and weak in terms of economy. The occupation of Istanbul on March 16, 1920, and the dissolution of the Assembly of Deputies paved the way for the opening of the Grand National Assembly in Ankara. On April 23, 1920, the Grand National Assembly was opened with the participation of the deputies from Istanbul and different parts of Anatolia and the public. With the opening of the Assembly, the task of the Representation Committee ended. Then, with the establishment of the government, Ankara has become the struggle center completely. Now Turkey would be managed here. Following these developments, Ankara had become the center of attention for outside world. Ankara, a candidate to be the capital of Turkey legally became a central city.

While these developments were taking place, defense-based wars continued with regular army units against the Greek invasion on the Western Front. The fight on this front continued successfully, but the army had to withdraw in the Kütahya-Eskişehir Battles. This situation caused serious concern in the Assembly, and it was thought that the next movement of the Greek forces would pose a threat to Ankara. The fact that the danger was approaching Ankara, the idea of movement the Grand National Assembly and the Government to Kayseri came to agenda. The issue was discussed in the secret session of the Assembly, some of the MPs stated that the Assembly should be moved to Kayseri and found the proposal appropriate. However, some deputies remained indecisive. In this very confused session, Erzurum Deputy Mustafa Durak took the floor and stated that the army was strong, that he hoped that the army would win eighty or ninety percent when it entered the war, and that the decision of the delegation regarding the relocation was wrong. The issue was discussed with its positive and negative aspects, as a result, it was decided that it would be right for the Parliament and the Government to stay in Ankara. Thus, the discussions about the move of the Government and the Parliament from Ankara to another location due to the threat Ankara faced, came to an end.

The issue of moving the Grand National Assembly and the Government out of Ankara for the second time was brought to the agenda of the Assembly after the decisive victory in the Western front, before the Lausanne Conference started. The proposal on the subject was prepared on October 18, 1922 and submitted to the Presidency of the Assembly with the signatures of Kastamonu Deputy Abdulkadir Kemalî Bey and 115 deputies. This time, the justification for the move was different from the previous one. As the reasons for the move of the Grand National Assembly to another city outside of Ankara; difficulty finding a house in Ankara, cost of living and difficulty in making a living; it was shown that civil servants, police officers and military officials, especially the deputies, were in a difficult situation. For this, it was emphasized that the Parliament should move to one of the cities of Bursa, Konya or Izmir, which had more comfortable living and subsistence conditions, and it was an urgent need.

The issue of moving the assembly to another city was put on the agenda in the session of the Grand National Assembly on 19 October 1922 and serious discussions were made on the proposal. One of the first deputies who gave a speech was Amasya Deputy Ömer Lütfi Bey. Ömer Lütfi Bey in his speech pointed out that in the hard times of the country, the nation sent them by election they did not send the Assembly to move elsewhere, and that it

was not meaningful for the Assembly to dictate this issue and pointed out the unnecessary of moving. Similarly, there have been objections to the motion from other attorneys.

The issue was discussed with all aspects in the Grand National Assembly. Objections to the motion were intense. In conclusion, it was pointed out that it would not be appropriate to hold such a discussion before the Lausanne talks and that it should be acted with thorough thought. Furthermore, the transfer of the Parliament and the Central Government to Izmir, Konya or Bursa would bring a new financial burden; although it was true that the house rents were high in Ankara, a law proposal should be submitted to the Parliament in order to prevent the cost and to bring the house prices to a more suitable level.

Finally, in a period when peace was not achieved yet, the borders of the country were not determined and independence was not fully approved, only the excuse of being expensive and the difficulty of finding a house in Ankara was emphasized, and the misconduct of moving the Assembly was emphasized, and opinions were expressed that it was not appropriate in terms of timing. The subject of relocation, which was brought to the Parliament for the second time based on economic and social reasons, was removed from the agenda due to the harsh opposition of the representatives.

Giriş

20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Balkan topraklarına saldırıların olması üzerine buraları savunmak amacıyla İtalya ve Balkan Devletleri ile savaşa girmiş, her iki bölgede yapılan savaşlardan toprak kaybederek çekilmiştir. Kısa bir süre sonra Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı başlamış, bir kısım devlet adamlarının etkisiyle ve son dönemde kaybedilen toprakların geri alınacağı ümidiyle Osmanlı Devleti de bu savaşa katılmıştır. Savaşta Çanakkale ve Irak Cephesi gibi bazı cephelelerde başarı elde edilmiş ise de ittifak edilen Almanya'nın yenilmesi ve savaştan çekilmesi üzerine Osmanlı Devleti de mağlup sayılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti ile Mondros Ateşkes Antlaşması yapılmış, İtilaf Devletleri ağır hükümler taşıyan antlaşmayı hemen uygulamaya koymuştur. Adana'yı Fransızlar, Urfa, Maraş ve Antep'i İngilizler, Antalya ve Konya'yı İtalyanlar, İstanbul'u İtilaf Devletleri, yine Samsun ve Merzifon'u İngilizler ve 15 Mayıs 1919'da galip devletlerin gemilerinin koruması altında İzmir'i Yunanlılar işgal etmiştir.¹ İşgalin ilk gününde beş binden fazla insan katledilmiş, evler yağmalanmış ve benzeri görülmemiş vahşet yaşanmıştır.² Bu olay adeta bardağı taşıran son damla olmuştur. Tüm millet, bu işgalden olağanüstü etkilenmiş, Yunan kuvvetlerinin Anadolu topraklarında ilerleyişi karşısında ölümüne bir mücadeleye girmekten geri durmayacak bir bilince sahip olmuştur.³ Türk Milleti'nin karşı karşıya kaldığı bu tablo karşısında Mustafa Kemal Paşa, arkadaşları ile İstanbul'da yaptığı bir dizi toplantı sonrası Anadolu'ya geçme kararı almıştır. Ülke topraklarının işgalden kurtarılması ve bağımsız olarak yaşamayı temin için milletle birlikte hareket etmek üzere, 9. Ordu Müfettişi görevi ile 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmıştır. Samsun'dan Havza'ya, ardından 12 Haziran'da Amasya'ya gelinmiştir. Burada yakın arkadaşları ile yapılan görüşmelerden sonra 22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi yayınlanmıştır. Genelgede yer alan “*...Vatanın bütünlüğü, milletin istiklali tehlikededir... Hükümet üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir. Bu durum, milletimizi yok olmuş gibi gösteriyor. Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır...*” ifadeleri ile içinde bulunulan durum birkaç cümle ile özetlenmiş ve çözüm için formül de açıklanmıştır. Kararlılıkla hazırlandığı anlaşılan genelgeyle, dolaylı olarak millet egemenliğini esas alan bir devletin kuruluşuna işaret edilmiştir.⁴ Amasya Genelgesi, içerik bakımından aynı zamanda Milli Mücadelenin amacını, gerekçe ve yöntemini ortaya koymuş, Sivas'ta yapılacak Milli kongreye davet niteliğini taşımıştır.

Amasya'da çalışmalarını tamamlayan 3. Ordu Müfettişi⁵ Mustafa Kemal Paşa, beraberindeki heyetle Tokat ve Sivas vilayetleri üzerinden, daha önce yapılması planlanan Erzurum Kongresine katılmak üzere 3 Temmuz 1919 günü Erzurum'a ulaşmıştır. Kongre 23 Temmuz günü başlamış 7 Ağustos'ta sona ermiştir. 14 gün süren

¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, 1918-1927, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1995, 1.

² Zekeriyâ Türkmen, *Belgelerle Yunan Mezalimi*, Ankara: Ocak Yayınları, 2000, 54.

³ Bilge Orhunlu, *Mütareke Dönemi, Emperyalist Batı'nın ve Yerli İşbirlikçilerin Gerçek Yüzü*, 3. Baskı, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2011, 262.

⁴ Mehmet Evsile, “Amasya Tamimi ve Atatürk'ün Amasya'daki Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14/ 40 (1998), 96.

⁵ İstanbul Hükümeti, 9. Ordu Müfettişliği sorumluluk sahasını, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasından yaklaşık bir ay sonra yaptığı düzenleme ile Üçüncü Ordu Müfettişliği sahası olarak belirlemiştir. 14 Haziran 1919 tarihinden itibaren Mustafa Kemal Paşa, resmi yazışmalarında Üçüncü Ordu Müfettişi sıfatını kullanmıştır. Bakınız; Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1995, s. 69-70.

çalışmalar sonunda; “...Ulusal sınırlar içinde vatan bir bütündür, bölünemez. Vatanı kurtarma yolunda İstanbul Hükümeti muktedir olamazsa geçici bir hükümet kurulacaktır. Milli kuvvetleri ve milli iradeyi hâkim kılmak esastır. Hristiyan halka sosyal dengemiz bozacak haklar verilemez. Manda ve himaye asla kabul edilemez. Milli meclis bir an önce açılmalı ve hükümet işlerinin denetimi sağlanmalıdır” denilerek, atılması gereken adımlarla ilgili kararlar alınmıştır. Toplanış amacı mahalli olmakla beraber aldığı kararlar bakımından milli bir kongre özelliğini taşıyan Erzurum Kongresi, bundan sonraki atılacak adımların ve girişimlerin temelini oluşturmuştur.⁶

Erzurum Kongresinin sona ermesinden sonra, Amasya Genelgesi ile toplanacağı duyurulan Sivas'ta yapılacak kongreye katılmak üzere Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti Erzurum'dan ayrılarak 2 Eylül'de Sivas'a gelmişlerdir.⁷ Sivas Kongresi 4 Eylül günü başlamış, 11 Eylül günü sona ermiştir. Bütün milletçe bilinen iç ve dış tehlikelerin yarattığı milli uyanıştan doğan kongrede özetle; Türk topraklarının hiçbir sebeple ayrılmaz bir bütün olduğu, işgale uğrayan her bir yerin birlikte savunulacağı, azınlıklar sosyal dengeyi bozucu haklar verilmeyeceği, manda ve himayenin asla kabul edilmeyeceği,⁸ Milli Meclisin bir an evvel toplanması ve milletin geleceğinin Meclisin kontrolüne bırakılması gerektiği, milli cemiyetlerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla tek isim ve amaç etrafında toplandığı ve nihayet kongrenin seçtiği Temsil Heyeti'nin, Meclis açılıncaya kadar vaziyeti idare edeceğini içeren çok önemli kararlar alınmıştır.⁹ Kongrede seçilen Temsil Heyeti, Milli Mücadelenin adeta beyni olmuş, Büyük Millet Meclisi (BMM) açılıncaya kadar Hükümet görevini yürütmüştür.¹⁰

Sivas Kongresinden sonra, Mustafa Kemal Paşa İstanbul Hükümeti ile temas kurmaya çalışmış, bu girişimin sonucunda 20-22 Ekim tarihlerinde Amasya'da İstanbul Hükümeti temsilcisi Salih Paşa ile görüşme yapılmıştır. Amasya Görüşmesinde, ağırlıklı olarak seçimlerin yapılması ve Meclis-i Mebusan'ın toplanacağı yerin belirlenmesi konusu tartışılmış, İstanbul Hükümeti temsilcisi Salih Paşa İstanbul'da toplanması fikrinde ısrar etmiştir. Bu konuyu Mustafa Kemal Paşa, ordu komutanları ile görüşmeyi uygun görmüş ve 16-28 Kasım 1919'da Temsil Heyeti üyeleri ve bazı kolordu komutanları ile Sivas'ta toplantı yapılmıştır. Yapılan tartışmalar sonunda Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasına karar verilmiştir. Ayrıca bu toplantıda, Anadolu seçilen mebusların İstanbul'a gitmeden önce bir araya gelmelerinde yarar görülmüş ve nerede toplanılacağı konusu da görüşülmüştür. Toplanma yeri ile ilgili görüşmeler hakkında bilgi veren Ali Fuat Paşa hâtrâtında; Temsil Heyeti ve kumandanların evvela Ankara, sonra Konya ve Eskişehir'den birisinin tercih edilmesi üzerinde durduklarını, Konya'nın henüz sükûnet bulmaması nedeniyle sıcak bakılmadığını, dolayısı ile Ankara ve Eskişehir'den birisinin düşünüldüğünü ve müzakereye katılanların çoğunun Ankara'yı daha uygun gördüğünü ifade etmektedir.¹¹ Sonuçta Ankara'da toplanmanın en doğru seçenek olduğu kabul edilmiştir.¹² Bu karar, Ankara'nın gelecekteki kaderini belirleyen adım olmuştur. Ankara'nın adı ilk kez burada zikredilmiştir.¹³ Burası artık sadece İstanbul'a gidecek mebusların bir toplanma yeri olmayacak, ilerde daha da önemli adımların atılacağı, plan ve programının yapılacağı, Milli Mücadelenin kalbinin atacağı, alınan kararlarla mücadelenin sevk ve idare edileceği bir merkez konumuna gelecektir. Yüklenen bu sorumlulukla Ankara, ikinci kez önemsenen bir kent olacaktır. Ardından üç

⁶ Refik Turan vd., *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, 18. Baskı, Ankara: Okutman Yayıncılık, 2011, 96-97.

⁷ Yaşar Akbıyık, *Osmanlıdan Türkiye'ye Tarih Toplum Siyaset*, Ankara: Semih Ofset, 2012, 209.

⁸ Sivas Kongresinde en fazla tartışılan konulardan biri manda ve himaye konusu olmuştur. Delegeler, toprak bütünlüğüne sahip ve bağımsız olmayan bir Türkiye'nin yaşamamasının mümkün olmayacağını ısrarla dile getirmişlerdir. Kongreye Askeri Tıp öğrencileri adına katılan bir genç, manda fikrinden yana olanlara vatanseverlik konusunda ders verir nitelikte bir konuşma yapmıştır. Öğrenci konuşmasında: “Paşam delegesi bulunduğum Tıp öğrencileri beni buraya istiklal yolundaki çalışmaya katılmak üzere gönderdi. Mandayı kabul edemem... Eğer kabul edecek olanlar varsa, bunlar her kim olursa olsun şiddetle reddederiz. Manda fikrini siz kabul ederseniz, sizi de reddeder, Mustafa Kemal'i vatan kurtarıcısı değil, vatan batırıcısı olarak adlandırır ve telin ederiz” diyerek Mustafa Kemal Paşa'yı da duygulandırmıştır. Paşa'nın gence cevabı: “*Evlat, müsterih ol! Gençlikle iftihar ediyorum ve gençliğe güveniyorum. Biz azınlıkla kalsak dahi mandayı kabul etmeyeceğiz. Parolamız tektir ve değişmez: Ya istiklal ya ölüm*” olmuştur. Bakınız; Akbıyık, *Osmanlıdan Türkiye'ye*, 210. Ayrıca; Hikmet Bey'in Kongredeki çalışmaları hakkında, Mehmet Alparğu, “Sivas Kongresi ve Hikmet Bey”, *Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı* (Ed.: İbrahim Ethem Atnur), Ankara: 2012, 793-797.

⁹ Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi, Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, 90-92.

¹⁰ Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1975, IX-X.

¹¹ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul: Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953, s. 259.

¹² Oğuz AYTEPE, “Ankara'nın Merkez ve Başkent Olması”, *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 33-34 (2004), 18.

¹³ Sivas'ta komutanlarla yapılan toplantıda Mebuslar Meclisinin İstanbul'da toplanması kararı alındıktan sonra, Anadolu'dan seçilen mebusların İstanbul'a gitmeden önce bir araya gelmeleri, Meclis çalışmalarında nasıl bir yol izlemeleri konusunda bilgilendirilmeleri amacıyla toplanacakları bir yerin belirlenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu konuda yapılan görüşmede Ali Fuat Paşa, buluşma yerinin Eskişehir ve civarının olabileceğini dile getirmiştir. Ancak, Ankara'nın konum itibarı ile daha elverişli, Milli Teşkilat bakımından güçlü olması, savaşın devam ettiği Batı Anadolu'ya yakınlığı ve İstanbul'la ulaşım kolaylığı gibi avantajlarının bulunması tercih edilmesinde önemli rol oynamıştır. Cebesoy, *Milli Mücadele*, 258-259. Ayrıca bakınız; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1968, 444-445.

Yıl gibi kısa bir süre sonra Ankara, avantajlı konumu, kesin zaferin kazanılmasında üstlendiği sorumluluk ve kararlılığı ile yeni kurulan Türk Devleti'nin başkenti olma onuruna mazhar olacaktır. Bu süreç onu Türkiye'nin başkenti yapmıştır. Böylece Ankara şehri, üçüncü kez gündemde yerini almıştır.

Ankara'nın, önce İstanbul'da bulunan Meclis-i Mebusuna seçilip gidecek mebusların toplanması ve ortak hareket etmeleri konusunda bilgilendirilmeleri için toplanma yeri, sonrasında yürütülen Milli Mücadelenin merkezi, Hükümet ve Meclisin ikametgâhı ve nihayet yeni kurulan Türk Devleti'nin başkenti olması durumu bu kenti müstesna bir yere oturtmuştur. Dolayısı ile buraya ilgi canlı tutulmuştur. Kentin, güvenliği, asayişi ve korunması önemli görülmüştür. Bu bağlamda olağanüstü bir dönem olması nedeniyle, kente yönelik tehdit ve tehlikeler karşısında önlemler alınmasına, Hükümet ve Meclisin çalışmalarının kesintiye uğramaması için çeşitli adımlar atılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda atılan adımlardan biri, Ankara'ya yönelik saldırılar nedeniyle kentin işgale uğraması ihtimaline karşı, Hükümet ve Meclisin başka bir kente taşınması olmuştur. Benzer bir talep, Büyük Taarruz ve Başkumandanlık Zaferinin kazanılmasından sonra, Lozan görüşmeleri öncesi başka gerekçeler ileri sürülerek ikinci kez Meclis gündemine getirilmiştir. Ankara merkezli yürütülen Hükümet ve Meclis çalışmalarının daha güvenli görülen ve ekonomik yaşantı açısından da uygun bir yerde yürütülmesi Meclisin gizli ve açık oturumunda tartışma konusu olmuştur.

Çalışmamızda, coğrafi konum olarak Anadolu'nun ortasında yer alan ve Milli Mücadele'nin bir bakıma üssü olan Ankara'da bulunan Hükümetin ve BMM'nin Lozan görüşmeleri öncesinde Konya, Bursa veya İzmir'e nakledilmesi ile ilgili Mecliste yapılan tartışmalar hakkında bilgi verilecektir.

1. Ankara'nın Milli Mücadelenin Merkezi ve Başkent Olması

Yukarıda Amasya Genelgesi ile Sivas'ta toplanacağı duyurulan kongrenin başarılı bir şekilde yapıldığını, kongrede alınan kararlar ile izlenecek yol ve yöntemin belirlendiğini, İstanbul Hükümeti ile temasa geçildiğini, seçimlerin yapılarak Meclisin açılacağını ve nihayet Sivas'ta komutanlar ile yapılan toplantıda Ankara'nın, seçilen mebuslar için toplanma yeri olarak kararlaştırıldığından söz edilmişti. Sivas'ta çalışmalar tamamlandıktan sonra alınan kararları hayata geçirmek ve belirlenen programı uygulamak üzere, kongre için Erzurum'da bulunduğu günlerde bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından karargâh merkezi olarak belirlenen Ankara'ya Temsil Heyetiyle beraber hareket edilmiştir.¹⁴ Ankara'ya yapılacak yolculuğun bir süreliğine gizli tutulması istenmiş, sonrasında Heyet-i Temsiliye üyelerinden oluşan 19 kişilik kabile Kayseri, Kırşehir, Mucur ve Kaman üzerinden 27 Aralık 1919'da Ankara'ya ulaşmıştır. Aynı gün Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa yayınladığı tebliğde "*Şimdilik Heyet-i Temsiliye'nin merkezi Ankara'dır*" diyerek bu konudaki düşüncelerini ifade etmiştir.¹⁵ Mazhar Müfit Kansu da "*Ankara'nın daimi merkez olmasını kararlaştırmıştık. Fakat gizli tutuyorduk*" sözleri ile Ankara'nın merkez yapılmasının daha önceden planlanmış olduğuna işaret etmiştir.¹⁶ Bu görüş ve düşünceler yanında, olaya farklı yaklaşım gösteren Milli Mücadele'nin kahramanlarından 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'ın batısına geçmesini istememiştir. Bu konudaki düşüncesini; "*...Kuva-yı Milliye'yi temsil eden heyetin, değil Ankara'ya, hatta Sivas'ın batısına bile geçmemesi görüşümdedir. Çünkü Doğu illerinin Kuva-yı Milliyesi demek olan bu Heyet'in bütün bütün uzaklaşması, dolayısı ile bu illerin teşkilatsız kalmasına yol açacaktır*" şeklinde ifade etmiştir.¹⁷ Farklı şekilde görüşler söz konusu olmuşsa da sonuçta Ankara, 27 Aralık 1919 gününden itibaren Millî Mücadelenin merkezi olmuştur. Temsil Heyeti'nin buradaki ilk işi, İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın toplanması için hazırlıklara başlamak olmuştur. Bundan maksat; milli kurtuluş hareketinin Millet Meclisinin var olduğu bir düzen içinde yürütülmesi, davanın haklılığı ve meşru bir zemine dayandığı fikrinin hem içte hem de dışta benimsetilmesini sağlamaktır.¹⁸

Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'nin Ankara'ya gelişleri bu kentin tarihi için bir dönüm noktasıdır denilebilir. Bu olay, Orta Anadolu'nun geçiş yolları üzerinde bulunan, o günlerin imkânsızlıkları nedeniyle bakımsız ve

¹⁴ Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi sonrasında 4 Ağustos 1919 tarihinde Ankara'nın, Milli Mücadelenin merkezi olarak düşündüğünü Ali Fuat Paşa'ya bildirilmiştir. Yine Mustafa Kemal Paşa'nın "*Garbi Anadolu için en büyük merkez ve mercein Ankara olması muvafıktır*" sözleri bu konuda onun kanaatini ve düşüncesini ortaya koymaktadır. Bakınız, Aytepe, "Ankara'nın Merkez ve Başkent Olması", 18. (dipnot 9).

¹⁵ Atatürk, *Nutuk*, 228.

¹⁶ Bilal N. Şimşir, "Ankara'nın Başkent Oluşu", *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1994, 504-505.

¹⁷ Atatürk, *Nutuk*, 229.

¹⁸ Cemil Özgül, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1989, 64. Bu çalışmada 27 Aralık 1919'da Temsil Heyeti'nin Ankara'ya yolculuğu, Ankara'nın siyasi, idari ve stratejik durumu ve Temsil Heyeti'nin Ankara'daki çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

ekonomi bakımından da zayıf olan bu küçük kentin alın yazısını değiştirmiştir. Ankara'nın sahip olduğu konum yanında özellikle de Ankaralıların gösterdikleri sevgi, saygı ve konukseverlik isabetli bir yer seçimi yapıldığını göstermiştir. Ankara'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti öncülüğünde tüm halk, Temsil Heyeti'nin her türlü ihtiyacını karşılamak üzere seferber olmuşlar, Temsil Heyeti'nin ağırlanması ile ilgili gerekli olan maddi desteği sağlamışlardır. Sözün özü o günün şartlarında Ankara halkı üzerine düşen her türlü fedakârlığı yerine getirmiştir.¹⁹ Buradaki olumlu hava ve mücadelenin yürütüleceği cephelere yakın oluşu, sevk ve idarenin daha kolay olabileceğini düşündürmüştür. Ardından İstanbul'un işgali ve Mebuslar Meclisinin dağılması, BMM'nin Ankara'da açılmasına zemin hazırlamıştır. 23 Nisan 1920 günü, Hacı Bayram Camiinde Cuma namazı kılındıktan sonra İstanbul'dan ve Anadolu'nun değişik yerlerinden gelen milletvekilleri ve halkın katılımı ile BMM açılmıştır. Meclisin açılması ile de Temsil Heyeti'nin görevi sona ermiştir. Böylece Ankara tam anlamı ile merkez durumuna gelmiştir.²⁰ Meclisin Ankara'da açılması durumu, Ankara'yı ikinci kez toplumsal dayanışmanın ve milli hareketin merkezi haline getirmiştir.

2 Mayıs 1920 günü BMM'de ilk Hükümet'in kurulması ile Ankara, fiilen Hükümet Merkezi olmuştur. Artık Türkiye buradan yönetilecektir. Bu gelişmelerin ardından dış Dünya'nın da gözü Ankara'ya çevrilmiştir. Yeni sahip olduğu konumuyla Ankara, hukuken Türkiye'nin başkenti olmaya aday bir kent haline gelmiştir.²¹

Ankara'da Hükümet'in kurulmasının üzerinden yaklaşık dokuz ay geçtikten sonra başkentin İstanbul'dan Ankara'ya taşınması konusu BMM'ne getirilmiştir. Bu konuda ön hazırlığını yapan İcra Vekilleri Heyeti, 31 Ocak 1921 günü Ankara'nın başkent olmasını içeren tezkereyi Meclis Başkanlığına sunmuştur. Tezkerede Merkezi Hükümetin (başkent) teşkili için bir komisyonun kurulması ve bu komisyona Meclisten üç üye verilmesi isteği yer almış, bu hususta daha önce, 28 Kasım 1920 tarihinde hazırlanan kararname Mecliste okunarak tartışmaya açılmıştır.²² Kararnamede, Müdafaa-i Milliye sınırları nazarından bakılarak harita üzerinde Merkezi Hükümet olabilecek yerlerin belirlenmesinin Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti' ne bırakılması, bu konuda bilgi ve ihtisas sahibi kimselerden bir komisyonunun kurulması ve bu komisyonun da Hükümet Merkezi olabilecek bir şehir mahallini tespit edecekleri belirtilmiştir. Kararnamenin diğer bölümünde başkent olarak düşünülen yerin hangi özelliklere sahip olması gerektiğinden söz edilmiştir. Buna göre; Başkent olması düşünülen yerin mümkünse seyrüsefer bir şehir ile bağlantılı olması, dört yana demiryolları bağlantısının bulunması, elektrik üretilebilecek tabii ve sunî şelalelere yakın olması, mümkün olduğunca kömür madeni yakınında olması, ormanlık bir alana yakın bulunması, genel ihtiyacı temin edecek sulara sahip olması veya suların o mahalle taşınması imkânının olması, mahallin su ve havasının uygun olması, büyük bir şehrin kurulmasına elverişli araziye sahip olması, bina için inşaat malzemesinin kolayca temin edilmesi şartlarına haiz olması gerektiği ifade edilmiştir. Nihayet medenî bir şehir için olması gereken tüm bu hususların dikkate alınmasına, bu şartların tamamının olmaması halinde ise ekseriyetine sahip bir yerin seçilmesine ve 1921 yılı kışında Hükümetin bu yere nakledilmesi talep edilmiştir.²³

Kararnameye göre, İstanbul tören merkezi (merkez-i merasim) olarak kalacak, hukukî Merkezî Hükümet Anadolu'da bulunacaktı.²⁴ Başkentin İstanbul'dan Anadolu'ya taşınmasını içeren tezkere görüşülmeye başlandığında vekillerin tepkisi büyük olmuştur. Kararnamede imzası bulunan vekillerin dışında söz alanlar, birtakım mazeretler ileri sürmüşler, özellikle savaş ortamında bu taşınmanın zamanlama açısından uygun olmadığını ifade ederek aleyhte görüş bildirmişlerdir. Konu üzerinde yapılan tartışmaların sonunda başkentin İstanbul'dan Anadolu'ya taşınması önerisi reyeye sunulmuş, 26 evet oyuna karşı 71 oyla reddedilmiştir.²⁵ Böylece başkentin, İstanbul'dan Anadolu'nun en uygun yerine taşınması girişimi 1921 yılı itibariyle gerçekleşmemiştir. Hükümet, edindiği bu deneyimle yeni başkenti belirleme ve nakletme işini 1923 yılı Ekim ayına kadar ertelemiş, Meclis gündemine getirmemiştir. Lozan Antlaşması yapıldıktan sonra konu tekrar gündeme gelmiştir.

Yukarıda belirtildiği üzere başkent konusu Meclisin gündemine bir müddet getirilmemiştir. Ancak başkent işi zihinlerde hep var olmuştur. Nitekim 1921 yılında Mustafa Kemal Paşa, Amerikalı bir gazeteciye verdiği mülakatta; *"İstanbul bizim geleneksel başkentimizdir ve öyle kalmalıdır. Ama Dünya Savaşı bize bir ders verdi ve tecrübe kazandırdı. Saltanat ve halifelik İstanbul'da kalacaksa da gerçek hükümetin, milli hükümetin merkezi Anadolu'da*

¹⁹ Şimşir, "Ankara'nın Başkent Oluşu", 505-506.

²⁰ Akbıyık, *Osmanlıdan Türkiye'ye*, 223-224.

²¹ Şimşir, "Ankara'nın Başkent Oluşu", 507.

²² Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), C. 8, 141. İçtima. 31.1.1337/1921, s. 4.

²³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (BCA. 30.18.1.1/2.21.15)

²⁴ Şimşir, "Ankara'nın Başkent Oluşu", 507.

²⁵ TBMMZC, 31.1.1337/1921, s. 13.

olacak; yani, İstanbul'dan daha iyi korunan yurdun orta yerinde bulunacaktır" sözleri ile bu konudaki düşüncesini belirtmiştir.²⁶ Benzer şekilde 16 Ocak 1923 günü İzmit'te gazetecilerle yaptığı söyleşide kendisine yöneltilen devlet merkezinin neresi olacağı ve İstanbul'un geleceğine yönelik sorulara, " *Ankara, Türkiye'nin pekâlâ merkezi olabilir ve olaylar orasını merkez yapmıştır*" cevabını vermiştir.²⁷ İstanbul'un geleceği ile ilgili olarak da " *...İstanbul birçok nokta bakımından yine kıymetini, şerefini koruyacaktır. İstanbul devlet merkezi olmadıktan sonra kendi büyüklüğü ve nüfus yoğunluğuna uygun bir idare şekline sahip olacaktır. Fakat hiçbir zaman İstanbul özel bir statüye sahip olmayacaktır*" değerlendirmesini yapmıştır.²⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın yapmış olduğu açıklamalar hem başkentini neresi olacağını hem de İstanbul'un nasıl bir statüye sahip olacağını ortaya koymuştur.

Lozan Anlaşmasının imzalanmasından yaklaşık 2 iki buçuk ay sonra (6 Ekim 1923) yabancı işgal kuvvetleri anlaşma gereğince İstanbul'u boşaltmışlar, fiili işgal sona ermiştir.²⁹ Bu durum, başkent konusunun yeniden, kesin ve son kez ele alınmasına zemin hazırlamıştır. Nihayet 9 Ekim 1339/1923 günü Malatya Mebusu İsmet Paşa ve arkadaşları, Ankara şehrinin Türkiye Devleti'nin başkenti olmasına ilişkin yasa tasarısını Kanuni Esasi Encümenine göndermişlerdir. Encümenince uygun görülen yasa tasarısı BMM'ne görüşülmek üzere getirilmiştir.³⁰ Tasarının gerekçesinde yeni Türkiye'nin başkentinin Anadolu'da ve Ankara şehrinde seçilmesi gerektiği vurgulanmış, bunu gerektiren nedenlere değinilmiş, yurdun güç ve gelişme kaynaklarını Anadolu'nun ortasında kurmanın, coğrafi durum, strateji, iç ve dış güvenlik açısından önemine işaret edilmiştir. Tepkileri yatıştırmak için de İstanbul'un halifelik merkezi olarak kalacağı belirtilmiştir.³¹

Yasa tasarısı komisyonlardan hızlıca geçerek 13 Ekim 1923 günü TBMM Genel Kuruluna getirilmiştir. Genel Kurulda lehte ve aleyhte görüşler üzerinde tartışmalar yapılmış, nihayet önce müzakerenin yeterliliği ardından "Ankara'nın başkent olması" teklifi oya sunulmuştur. Her iki teklif oy çokluğu ile kabul edilmiştir.³² Bu kararla Ankara, resmen Türkiye'nin başkenti olmuştur. 29 Ekim 1923 günü Cumhuriyet'in ilan edilmesi sırasında Anayasada değişiklik yapılırken Türkiye Devleti'nin başkenti Ankara olduğuna ilişkin bir düzenleme yapılmamış, bunun için halifeliğin kaldırılması ve 1924 Anayasasının hazırlanması beklenmiştir. 24 Nisan 1924 günü kabul edilen Anayasa'nın 2. maddesinde Türkiye Devleti'nin başkentinin Ankara olduğu hükmü yer almıştır.³³

Ankara'nın başkent oluşu bu kenti üçüncü kez üzerinde düşünülmeğe değer, konuşulur ve dikkate alınması gereken bir yer haline getirmiştir. Başkent olmaya layık olması elbette birtakım nedenlere dayandırılmıştır. Bu temel nedenleri dört ana grupta toplamak mümkündür. Bunlar: Jeopolitik, stratejik ve coğrafi konum bakımından elverişli bir yer olması, Kuva-yı Milliye ruhunun güçlü olması, Ankara ve çevre halkının Temsil Heyetine gösterdiği yakın ilgi ve Milli Mücadeleye olağanüstü destek vermesi, nihayet İstanbul'daki siyasi ve toplumsal çevreye duyulan güvensizliktir.³⁴

Sahip olunan tüm bu avantaj ve özellikler yanında Ankara'nın başkent olarak düşünülmesinde Mustafa Kemal Paşa'nın tasavvurlarının da etkisi olduğunu belirtmeliyiz. O, " *Ben Ankara'yı coğrafya kitabından ziyade tarihte öğrendim ve cumhuriyet merkezi olarak öğrendim...*" demekte, Ankara'yı merkez olarak düşündüğünü de şu sözleri ile ifade etmektedir:

"Beni, Türkiye'ye en münasip merkez Ankara olabileceğini düşünmeye sevk eden ilk vesile çok eskidir ve fennidir. Bu noktaya ait mülahazatım her İstanbul'da bulunduğum defalar- hayatımın pek az günleri İstanbul'da geçmiştir- teyakkuz etmiştir. Bilhassa Harb-i Umumiden sonra girdiğimiz Mütareke günlerinde İstanbul sokaklarını dolduran ecnebi süngüleri, Boğaziçi'nin sularını karartan düşman zırhlıları bu mülahazatımı fikrisabit haline getirdi ve artık hiçbir şahsa, hiçbir fikre ve hiçbir programa zerre kadar iltifat etmeksizin bu boğucu havadan çıkmak hususundaki cihanca malum kararımı verdim."³⁵

²⁶ Şimşir, "Ankara'nın Başkent Oluşu", 508.

²⁷ İsmail Arar, *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı*, İstanbul: Burçak Yayınevi, 1969, 31-33.

²⁸ Osman Akandere, "Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu- III* (25-26-27 Mart 2016), Kocaeli: 2016, 1236.

²⁹ Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2002, 392.

³⁰ TBMMZC, 13.10.1923, s. 665-666.

³¹ Şimşir, "Ankara'nın Başkent Oluşu", 509.

³² TBMMZC, 13.10.1923, s. 670.

³³ Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Kanun No: 491, (20.4.1340/1924), 1924 tarihli Anayasamızın 2. maddesinde "Türkiye Devletinin dini, Dini İslam'dır; resmi dili Türkçedir, makarrı (Başkenti) Ankara şehridir" şeklinde ifade edilmiştir.

³⁴ Güven Dinçer, "Ankara'nın Başkent Oluşunun Anlamı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XIII/ 37 (1997), 229.

³⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları I, 1997, 98-99.

Paşa'nın bu duygu ve düşünceleri, Hükümet üyeleri ile birlikte mebusların birçoğu tarafından onaylanmıştır. Ancak, Rauf Bey ve Gümüşhane Mebusu Zeki Bey gibi bazı mebuslar muhalefet etmişlerdir. İstanbul'da Hükümete muhalefetiyle tanınan *Vatan*, *Tevhid-i Efkâr* ve *Tanin* gazeteleri de Ankara'nın başkent olmasına tepki göstermişler, eleştirel yazılar yazmışlardır.³⁶ Batılı ülkelerden İngiltere, Fransa ve İtalya Ankara'nın başkent olmasından pek hoşnut olmamışlar, elçilik göndermeyi düşünmemişlerdir.³⁷

Ankara'nın başkent olmasından hemen sonra, buranın başkente yakışır modern bir kent haline getirilmesi amacıyla imar planı, su, elektrik, konut, yol, toplu taşıma, telefon ve altyapı eksikliklerinin giderilmesi çalışmalarına başlanmış, yapılacak işler için mevcut bütçenin artırılmasına karar verilmiştir.³⁸ Ayrıca başkentte bundan sonra yaptırılacak resmi binaların Türk kültür ve milli karakterine uygun tarzda planlanıp yapılmasına ilişkin bir tamim de yayınlanmıştır.³⁹ Tüm bunlar başkenti çağdaş bir yapıya kavuşturmak arzu ve isteği ile gösterilen çabalar olarak değerlendirilebilir.

2. Meclisin Ankara Dışına Taşınması ile İlgili Tartışmalar

Milli Mücadele Döneminde çoğu planlı olarak atılan adımlara ve gelişmelere bağlı olarak coğrafi ve stratejik bakımından oldukça önemli bir yer olan Ankara'nın hem askeri hem de idari merkez olarak düşünülmesi ve bunun gerçekleştirilmesi süreci hakkında yukarıda bilgi verilmişti. Ankara kentini önemli kılan hususlardan biri buranın Hükümet Merkezi olması, diğeri millet iradesinin tesis edildiği BMM'nin burada açılması ve çalışmalarını burada sürdürmesidir. Henüz başkent olmadığı bu devrede, Ankara'da çalışmalarını sürdüren Hükümetin ve Meclisin farklı tarihlerde ve farklı sebeplere dayalı olarak iki kez başka bir kente taşınması durumu ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu iki önemli kurumun başka bir kente taşınması ile ilgili Mecliste yapılan tartışmalar ve alınan kararlar hakkında aşağıda bilgi verilecektir.

2.1. Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri Sonrasında Meclisin Taşınmasına Yönelik Tartışmalar

Ankara, 23 Nisan 1920 günü BMM'nin açılması ile hem Hükümetin hem de yürütülen Milli Mücadele'nin merkezi olmuştur. Artık memleketin geleceğini belirleyecek kararlar burada alınıp uygulamaya konulacaktır. Bu yıllar aynı zamanda Batı Cephesinde Yunanlılara karşı savaşın sürdürüldüğü bir dönemdir. Düzenli ordu birliklerinin kurulması ile I. ve II. İnönü Muharebeleri kazanılmış, çekilmekte olan düşmanın takibi için emirler verilmiş, ordunun artık savunma durumundan taarruz durumuna geçirilmesi stratejisi düşünölmeye başlanmıştır.⁴⁰ Ancak, kısa bir süre sonra Yunan ordusunun 10 Temmuz 1921 günü yeniden saldırıya geçmesi ile başlayan Kütahya-Eskişehir Muharebesinde bozgun yaşanmış, Türk ordusu Sakarya Irmağının doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır.⁴¹ Ordunun büyük kayıplarla Sakarya Irmağının gerisine çekilmesi Ankara'da gizlenmesi mümkün olmayan sarsıntıya ve moral bozukluğuna sebep olmuştur.⁴² Halk arasında dolaşan kimi uydurma haberler ortamı daha gergin hale getirmiş, tedirginlik üst seviyeye ulaşmıştır. Öyle ki, Yunan kuvvetlerinin Ankara'ya geleceği, kentin elden çıkabileceği düşünölmeye başlanmıştır. Bir kısım Hükümet dairelerinin iç kısımlara taşınmaya hazırlandığı görölmüştür. Halktan birçok kimse Anadolu'nun içlerine doğru göç etmek üzere harekete geçmişlerdir. Umutsuzluk, kararsızlık ve panik hali alabildiğine artmış, insanlarda ileri derecede güvensizlik duygusu hâkim olmuştur. Şehir yavaş yavaş boşalmaya başlamıştır.⁴³

Kütahya-Eskişehir bozgunu dolayısı ile tedbir amaçlı Ankara'ya kadar olan mesafede üç doğal savunma hattı belirlenmiştir. Ordu bu üç doğal hattan yararlanarak Ankara'ya doğru çekilebilecekti. Sakarya'dan sonraki ilk savunma hattı Zir-Malıköy-Haymana olarak düşünölmüştür. Geri çekilme stratejisine uyulmakla beraber BMM'de 23 Temmuz günü yapılan ilk gizli toplantıda Ankara'nın savunulması için gerekli tedbirlerin alınması, Meclisin

³⁶ Umut Karabulut, "Ankara'nın Başkent İlan Edilişine İstanbul Basının Tepkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVII/I (2012), 139-142.

³⁷ Şimşir, "Ankara'nın Başkent Oluşu", 516-517.

³⁸ BCA.30.10.00/122-866-6

³⁹ BCA.30.10-0-0/138-991-1

⁴⁰ İsmet İnönü, *Hatıralar*, (Yayına Hazırlayan: Sabahattin Selek), Üçüncü Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009, 230-242.

⁴¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C. II, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011, 445; Fahri Belen, *Askerî, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973, 328-330. Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde Türk ve Yunan ordusunun cephelelerdeki günlük hareket seyri ve haberleşme süreci hakkında daha fazla bilgi için bakınız; *Türk İstiklal Harbi (TİH)*, *Batı Cephesi*, II. Cilt, V. Kısım, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1995, 186-485; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. IV, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991, 97-105.

⁴² *TİH*, *Batı Cephesi*, 17.

⁴³ Ulvi Ufuk Tosun, "Milli Mücadele Dönemi'nde Karşılaşılan Bazı Sorunlar ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin Bunları Çözme Kararlılığı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi*, C. 24/2 (2020), 583; Emruhan Yalçın, "Meclis'in Kayseri'ye Nakli Tartışmaları ve Mustafa Durak (Sakarya) Bey", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 48, (Güz 2011), 903.

çalışmalarına ara vermeden devam etmesi ve Hükümetin, evrak ve ağırlığı ile Kayseri'ye taşınmasında serbestçe hareket edebileceği yolunda karar alınmıştır.⁴⁴ Meclisin Kayseri'ye⁴⁵ taşınması meselesi üzerine aynı gün yapılan gizli oturumda söz alan Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa konuşmasında;

“... biz Ankara'da buldukça ordu daima Ankara'yı nazarı dikkate almak mecburiyetindedir. Ordu Ankara'yı nazarı dikkate aldıkça düşman da manevrasını ona göre yapacaktır ve bizi daima bir noktaya bağlayacaktır... Biz burada Ankara'da buldukça ordu başka bir şey düşünmeyeceği için herhalde merkezi hükümetin tebdili zaruriyetindeyiz. Bunun için Heyet-i Vekile yaptığı müzakeratta Kayseri'yi münasip görmüştür”

sözleri ile Meclisin Kayseri'ye taşınmasının zorunluluk olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶ Birçok vekil de bu öneriyi yerinde ve uygun bulmuştur. Ancak bazı vekiller kararsızlık içinde kalmıştır. Kafaların oldukça karışık olduğu bu oturumda Erzurum Mebusu Mustafa Durak Bey söz alarak ordunun güçlü olduğunu, ordunun harbe girdiğinde yüzde seksen doksan galip geleceğini ümit ettiğini ve Heyet-i Vekile'nin verdiği kararın yanlış olduğunu belirterek konuşmasına şöyle devam etmiştir:⁴⁷

“... Efendiler, Bendeniz diyorum ki; ordu kendine serbest bir program çizsin, biz karışmayalım. Ordu şehir bekçisi değil, ordu istiklal bekçisidir. Nerede canı isterse orada harbini yapar. İkinci meseleye gelince BMM buradan gitmemelidir. Yalnız hükümet bir program çizmeli, halkı serbest bırakmalı aileleri serbest bırakmalı ne varsa hepsi gitsin. Biz bugün burada öleceğiz, tam o gün gelmiştir. Büyük Millet Meclisi azaları birer tüfek alsınlar, burada top patlayınca kadar burada kalsın. Meclisin buradan gitmesi bütün milletin kuvve-i maneviyasını kırar... Büyük Millet Meclisi azalarının, karargâh buradan çıkıncaya kadar, çıkması doğru değildir. Sonra bugüne kadar yaptığımız şeyler heba olur. Her şey batar, gider. Bendeniz bu fikirdeyim.”

O gün ki oturumda Meclisin Kayseri'ye taşınması kesin bir sonuca bağlanamamıştır. Ancak her ihtimale karşı taşınma söz konusu olursa BMM'nin çalışmalarını yürüteceği yer olarak Kayseri Lisesi düşünülmüş, lise binasında konuşmaların yapılacağı bir kürsü de hazır hale getirilmiştir.⁴⁸

Aynı konu Meclisin 22 Ağustos 1921 günkü gizli oturumunda yeniden ele alınmıştır. Başta Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa olmak üzere Meclisin Kayseri'ye taşınmasına olumlu bakan başkaca mebuslar da olmuştur. Taşınma gerekçelerinin uzunca anlatıldığı bu oturumda, son olarak Erzurum Mebusu Durak Bey yeniden söz almış ve birçok mebusu etkileyecek, onların fikirlerini değiştirecek önemli bir konuşma yapmıştır. O, ısrarla Meclisin taşınmasının sakıncalı olacağını yoğun heyecanı ile anlatmaya çalışmıştır. Konuşmasında “*efendim; bendeniz zannediyorum ki biz bir tehlikeli oyuna giriyoruz. Bu bizim için çok tehlikelidir. Her şeyi üzerimize almalıyız. Bize lazım olan şey vardır. Kontrol vazifesini ifa etmek... Kendileri kaçıyor dedirtmeyelim vesselam... Düşmanı aciz bırakmak için ne lazımsa yapılmalıdır. Bu heyet ötesini düşünmelidir...*” diyerek kararı Meclise bırakmıştır.⁴⁹ Sonuçta, Mecliste bulunan mebusların çoğunluğu tarafından Ankara'nın boşaltılması ve Kayseri'ye taşınması önerisi reddedilmiştir.⁵⁰ Böylece Ankara'nın karşı karşıya kaldığı tehdit dolayısı ile Hükümetin ve Meclisin Ankara'dan bir başka yere taşınmasıyla ilgili tartışmalar sona ermiştir. Konuyla yaklaşık bir yıl ilgilenilmemiş, nihayet 18 Ekim 1922 tarihinde Lozan Konferansı öncesinde tekrar Meclis gündemine getirilmiştir.

2.2. Lozan Görüşmeleri Öncesi Meclis'in Taşınması ile İlgili Tartışmalar

Yukarıda bahsedildiği üzere, ilk defa Ankara'nın boşaltılması ve Meclis'in Kayseri'ye taşınmasına ilişkin mesele, Meclisin gizli oturumunda tartışılmış sonuçta kabul edilmemiş, konu ikinci defa Büyük Zaferin kazanılmasından sonra farklı gerekçeler ileri sürülerek yeniden Meclis gündemine getirilmiştir.

Batı Cephesinde Yunanlılara karşı 26 Ağustos 1922 tarihinde başlatılan Büyük Taarruz' un ve ardından 30 Ağustos'ta yapılan Başkumandanlık Muharebesinin zaferle sonuçlanmasından sonra Yunanlılar, Batı Anadolu'yu

⁴⁴ TİH, 18.

⁴⁵ Meclisin Kayseri'ye taşınması ile ilgili yapılan tartışmalar hakkında bakınız; Yalçın, “Meclis'in Kayseri'ye Nakli”, 893-909. Nakil konusu hakkında Turgut Özakman *Şu Çılgın Türkler* adlı eserinde; Mustafa Kemal Paşa'nın, Ankara'nın dolayısı ile Meclisin güvenliğini sağlamak amacıyla Refet (Bele) Paşa ve Meclis ikinci başkanı Adnan (Adıvar) Bey'e gizli bir telgraf yolladığından ve Meclisin Kayseri'ye taşınmasını istediğinden söz etmektedir; *Şu Çılgın Türkler*, 78. Basım, Ankara: Bilge Yayınevi, 2005, 391.

⁴⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları (TBMMGCZ), 23.7.1921, s. 102.

⁴⁷ TBMMGCZ, 23.7.1921, s. 103-104.

⁴⁸ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 2. Kitap, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992, 250.

⁴⁹ TBMMGCZ, 22.8.1921, s. 223

⁵⁰ Yalçın, “Meclis'in Kayseri'ye Nakli”, 905.

terk etmek zorunda kalmışlardır.⁵¹ Sıra İstanbul'un ve Doğu Trakya'nın kurtarılmasına gelmiştir. Doğu Trakya, 3 Ekim 1922 de başlayan görüşmeler sonunda Mudanya Anlaşmasının yapılması ile Anadolu topraklarına dâhil edilmiştir. İstanbul'un İtilaf devletlerinden alınması ve boşaltılması ise kalıcı barışı sağlayacak anlaşmanın yapılmasına bırakılmıştır. Batı cephesinde kesin zaferin kazanılmasından sonra Mecliste konuşulan ve tartışılan konulardan birisi de BMM'nin Ankara dışına taşınmasıdır. Konu ile ilgili önerge 18 Ekim 1338/1922 tarihinde hazırlanarak Kastamonu Mebusu Abdulkadir Kemalî Bey ve 115 vekilin imzası ile Meclis Başkanlığına sunulmuştur. Başkanlığa sunulan önerge aşağıdaki şekilde kaleme alınmıştır;

“Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celile'sine

Anadolu topraklarında Yunan Ordusu mevcut olduğu sırada Meclisi Âlinin Ankara'da ikameti bir zaruret idi. Fakat bugün Lehülhamd, mezkûr mâni kahir ve izale edildiğinden ve Ankara'nın gerek ev bulup aile iskân etmek ve gerek fevkalâde galayı esar (fiyatların pahalılığı) sebebiyle geçinebilmek huşularında mebus ile memurine ve ricali askeriyeye ve zâbitana irae ettiği müşkülât ve ıstırabatın devamına artık mahal ve lüzum kalmadığından daha iyi ve müsait şeraiti maişet arz eden Bursa veyahut Konya veyahut İzmir şehirlerinden birine Meclisi Âlinin naklini müstaceliyetle teklif ederiz.”⁵²

Önergede, BMM'nin Ankara'nın dışına bir başka şehre taşınmasının gerekçeleri olarak; Ankara'da ev bulma zorluğu, hayat pahalılığı ve geçim gücü ile başta mebuslar olmak üzere memur, zabıta ve askeri görevlilerin müşkül durumda olmaları gösterilmiştir. Artık bu zorlukların yaşanmasına gerek kalmadığı sebebiyle daha rahat yaşam ve geçinme şartlarına sahip olan Bursa, Konya veya İzmir şehirlerinden birisine Meclisin taşınmasına acilen ihtiyaç duyulduğu belirtilmeye çalışılmıştır.

Meclisin bir başka şehre taşınması konusu BMM'nin 19 Ekim 1922 tarihindeki oturumunda gündeme alınmış ve teklif üzerinde ciddi tartışmalar yapılmıştır. İlk söz alan vekillerden birisi Amasya Mebusu Ömer Lütfi Beydir. Ömer Lütfi Bey konuşmasında; ülkenin zor günlerinde milletin kendilerini vekil seçerek gönderdiklerini, Meclisi bir başka yere göç ettirmek üzere göndermediğini, Meclisin bu konuyu mevzu etmesinin anlamı olmadığını belirterek taşınmanın gereksizliğine işaret etmiştir.⁵³ Ardından önerge üzerine söz alan Kastamonu Mebusu Abdulkadir Kemalî Bey, Ömer Lütfi Bey'in heyecanla söylediği sözlerden bir şey anlamadığını dile getirerek;

“... istiklâli temin edecek olan kuvvet, kalplerimizdeki imandır ve bunun sönme ihtimali yoktur. Bu iman İzmir önlerinde düşmanın denize dökülmesine sebep olmuştur. Binaenaleyh bu iman sizde mevcut olmasa idi, Ankara'da değil, Sivas'ta otursaydınız, Erzurum'da otursaydınız bir şey yapmak imkânı olmazdı. Ankara'da ev buhranı o kadar fena bir şekilde artmıştır ki, örnek vermek gerekirse, İran Sefarethanesi olmak üzere tutulan dört odalı bir binanın aylığını yüz liraya verdiklerini”

ifade etmiştir.⁵⁴ Abdulkadir Kemalî Bey, bu konuşmasında Ankara'da ev kiralalarının pahalılığından ve uygun ev bulunamayışından şikâyetçi olmuştur. Konuşmasında ayrıca merkezin Ankara'dan Bursa, Konya veya İzmir'e taşınmasının birçok fayda sağlayacağını, Bursa'ya nakledildiğinde diğer ülkelerin izlediği politikaları günü gününe öğrenmenin kolay olacağını, İstanbul'a veya İzmir'e yakın olmanın yine batıdaki gelişmeleri takip etmede kolaylık sağlayacağını belirtmiştir. Meclisin İstanbul'a taşınmasına taraftar olmadığını, İstanbul'a taşınma meselesi ile İzmir ve Bursa'ya taşınma meselesinin birbirine benzetilmemesi gerektiğini, İstanbul'a gitmenin Anadolu'yu yeniden unutmaya sebebiyet verebileceğini sözlerine ilave etmiştir. Bursa'ya taşınmanın ise, Ankara'da tazyik altında çalışma durumunda kalan memur ve mebusların, sefarethanelerin daha geniş nefes almalarına imkan sağlanacağını, siyasi açıdan da Avrupa'ya daha yakınlaşılacağını düşündüklerini beyan ederek bu önergeyi hazırladıklarını ifade etmiştir. Konunun bu şekilde dile getirilmesinden, Meclisin çalışmalarını yürüttüğü Ankara'da o günlerde çalışma ortamının pekiyi olmadığı, memur için yaşama şartlarının zor olduğu, kiralık ev bulmanın kolay olmadığı ve pahalılığın olması nedeniyle de geçinmenin güç olduğu anlaşılmaktadır.

Meclis Başkanlığa sunulan önerge üzerine aynı gün İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey Meclisin Bursa, Konya, İzmir şehirlerinden birine nakledilmesinin Hükümet tarafından uygun görülmediğini ifade ederek, barış görüşmelerinin her an başlama ihtimalinin olduğu bu zamanda vazife başında bulunmak lazım geldiğini, barış

⁵¹ Sadık Sarısamam, Uğur Üçüncü, (2016). “Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 9/ XXV (2016), 286-287.

⁵² TBMMZC, 19.10.1922, s. 25.

⁵³ TBMMZC, 19.10.1922, s. 26.

⁵⁴ TBMMZC, 19.10.1922, s. 26-27.

görüşmeleri için nerede toplanılacağı belirlendikten sonra bu meselenin düşünüleceğini ve birlikte karar verileceğini belirtmiştir. Ancak bugün için bu nakil işinin uygun olmadığını altını çizmiştir.⁵⁵

Konuyla ilgili söz alan İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey, 10-15 gün öncesi Meclisin Bursa'ya taşınması için bir önerenin verildiğini, benzer sebeplerin ileri sürüldüğünü, ancak barış imzalanmadıkça önemli bir değişiklik vardır diye önerenin kabul olunamayacağını ifade etmiştir. Sözlerine devamlı; yakında barış görüşmelerinin başlayacağını, henüz birçok hususun belli olmadığı bir süreçte, Hükümetin ve Meclisin toplanacağı yeri değiştirmenin uygun olmayacağını, BMM'nin bunu biraz daha fazla düşünerek karar vereceğini belirtmiştir.⁵⁶

Yunus Nadi Bey'in konuşmalarından, toplanacağı belirtilen ancak henüz nerede toplanacağı belli olmayan barış görüşmeleri öncesi Meclisin Ankara'dan alınarak sözü edilen şehirlere taşınmasının doğru olmayacağını ifade etmeye çalıştığı görülmektedir. Benzer şekilde Karahisar Mebusu Nebil Bey de bu tür tereddüt içerikli önerelerin verilmesinin hiçbir zaman doğru olmayacağını, önergede Bursa, İzmir veya Konya denildiğini, bundan maksadın hangisi olduğunu, bu haliyle belirsizliğe yol açacağını ve nihayet bu önerenin genel kurulca dikkate alınmaması gerektiğini dile getirmiştir.⁵⁷ Nebil Bey görüldüğü üzere Meclisin taşınması konusuna sıcak bakmamış, hatta Ankara'nın dışına çıkılmasını doğru bulmamıştır.

Sinop Mebusu Hakkı Hâmi Bey de konunun basit olmadığını bilakis çok mühim olduğunu, bu nedenle müzakerelerin sükûnetle dinlenmesi gerektiğini, gürültü ile bazı hakikat ve hissiyatların kaybedilmemesini hatırlatarak *"...Heyet-i Vekile Reisi muhterem Rauf Beyefendi'nin buyurdukları gibi, ayın yirmisinde inikadını istediğimiz sulh müzakeratına, ihtimal ki bugün yarın cevap almak üzereyiz. İstirham ederim, Heyet-i Celile'niz herhangi bir tarafa nakil kararını verdikten sonra acaba bir buçuk ay zarfında bu Meclis-i Âli, arzu buyurduğunuz bir merkezde istikrarını temin edebilecek midir?"* sorusuyla konuya vekillerin dikkatlerini çekmiştir. Konuşmasının devamında; bin türlü mahrumiyet içinde memleketi korumak üzere her türlü fedakârlığı yapan bu milleti arzu edilen gayeye ulaştırmak üzere iken, iâşe buhranı ve mesken yokluğu gibi kişisel sebepleri bahane ederek Hükümet Merkezini bir yerden diğer bir yere nakletmenin nasıl doğru bir iş olabileceğini sormuştur. Bu isteğin, sadece kiralık ev bulma ve geçim sıkıntısına dayandırıldığını ifade ederek, Meclisin Ankara'da ilk açıldığı zaman da kiralık ev ve iâşe temin etmenin bugünden daha zor olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Meselenin basit olmadığını, maddi ve manevi sorumluluğu olduğunu, bu sorumluluğun muhatabının ise birinci derecede BMM olduğunu sözlerine ilave etmiştir. Konuşmasının son kısmında;

"...Efendiler Meclisi Âliyi buradan oynatmak için, bugün ki vaziyet karşısında askerlik nokta-i nazarından evveleminde Başkumandanlığın; siyaset nokta-i nazarından Hariciye Vekâletinin; umuru maliye nokta-i nazarından Maliye Vekâletinin mutlak be mutlak mütalaaları alınmak lazımdır... Meclisi Âli'nin evvelce vermiş olduğu bir karar veçhile, bu takririn de vakti münasibinde düşünölmek üzere, tehir ve diğer takrire raptını teklif ediyorum"

sözleri ile öncelikle sorumluluğun Mecliste olduğu hatırlatmış, konunun askerî, malî ve siyasî yönlerinin bulunması nedeniyle ilgili vekâletlerin de görüşünün alınması gereğine işaret edilmiştir. Daha önce konu ile ilgili Meclisin verdiği bir karar olduğunu ve şimdilik bu önerenin ertelenmesini teklif etmiştir. Dolayısı ile Meclisin bir başka yere taşınmasının yeri ve zamanı olmadığını açıklıkça belirtmiştir.⁵⁸

Bu tartışmaya, daha önce 23 Temmuz 1921 tarihinde gizli oturumunda Meclisin Konya'ya taşınmasına ilişkin yapılan müzakerelerde bunun yanlışlığını etkili ve net bir şekilde ifade eden Erzurum Mebusu Durak Bey de katılmıştır. Durak Bey,

"... Efendiler, Meclisi Âlinin burada kalması veyahut buradan başka bir yere gitmesi hakikaten mühim bir meseledir. Fakat acaba bugün, bu saatte bu meselenin müzakeresi caiz midir? Değil midir? ... Efendiler, sulh konferansına cevap bekliyoruz, bu cevaba intizar üç, beş veya nihayet sekiz günlük bir iştir. Böyle Sulh Konferansına cevap beklediğimiz zamanlardan üç gün evvel, beş gün evvel meclisin başka bir yere nakli tehlikelidir; işin doğrusu budur. Takrirden benim de imzam var. Fakat çok rica ederim. Bunun müzakeresini tehir edelim. Sulh Konferansından cevap alalım. Sulhun takarrüründen (kararından) sonra başka bir yere gitmeye ben de taraftarım. Lakin şimdilik bu meseleyi bırakalım"

⁵⁵ TBMMZC, 19.10.1922, s. 26-27.

⁵⁶ TBMMZC, 19.10.1922, s. 27.

⁵⁷ TBMMZC, 19.10.1922, s. 27.

⁵⁸ TBMMZC, 19.10.1922, s. 28.

sözleri ile konu hakkındaki görüşlerini Meclise sunmuştur. O da Meclisin herhangi bir yere taşınması için ortamın uygun olmadığını, özellikle barış konferansı öncesi böyle bir değişikliğin doğru olmayacağını ve bunun müzakere edilmesinin bile tehlikeli olacağını ifade etmeye çalışmıştır.⁵⁹

Durak Bey'den sonra konuya ilişkin söz alan Kırşehir Mebusu Müfid Bey, önergede söz edilen Meclisin taşınması için gösterilen sebepler üzerinde düşünülmesi gerektiğinden bahisle, Ankara'da ev kiralarının fazla olduğu görüşlerine katıldığını, ancak, bu pahalılığı önlemek amacıyla ve Ankara'da ev fiyatlarını daha uygun bir seviyeye getirmek için bir kanun teklifinde bulunulduğunu, bunun ise bir buçuk yıldır müzakere edilmediğini ve kanunun çıkarılmadığını ifade etmiştir. Müfid Bey, bu konuşması ile Meclisi Ankara dışına taşımaktansa taşınma için ileri sürülen gerekçeleri ortadan kaldırıp bir çözüm bulunmasının daha doğru olacağını savunmuştur. Konuşmasının devamında; Meclisi Âlinin, Meclis Erkânı ve ailelerinin İzmir, Bursa ve Konya vilayetlerinden birine taşınması halinde orada oluşacak yeni nüfusla birlikte fiyat artışının olmayacağını kimin garanti edebileceğini sormuştur. Bu soru karşısında vekiller "*memleket ahalisi*" cevabını vermiş, bir kısmı ise ayak patırtıları ile kısmen onu protesto etmişlerdir. Bu gelişmeler ardından Müfid Bey tekrar söz alıp "*...merkezi hükümeti daima Anadolu'da oturtmak gerekir, onun için daima oraya muavenet etmek lazım gelir*" diyerek kişisel kanaatlerini aktarmıştır. Hükümetin Ankara dışına taşınmasından ziyade Ankara'nın her yönüyle yaşanılır kent haline getirilmesine ve bu konuda kanuni bir düzenleme yapılmasına işaret etmiştir.⁶⁰

Bu tartışmaların ardından Meclis Başkanı, konu hakkında yeterli ölçüde tartışmanın yapıldığını, bu konuda önergelerin olduğunu, önergelerde ise konunun sonraki bir zamana bırakılmasının istendiğini belirtmiştir. Yapılan tartışmaların yeterli görülmesinin ardından son olarak Elâzığ Mebusu Hüseyin Bey, Meclisin Ankara'dan bir başka şehre taşınmasının doğru olmayacağını, Ankara'nın tarihi bir kent olduğunu ve bu zamana dek Ankara'nın Meclis Erkânına fedakârca baktığını ifade etmiştir. O, bu konudaki duygu ve düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

"... Arkadaşlar, şüphesiz iki buçuk sene evvel birer ikişer Ankara'ya toplandık. Hatırınızdadır. Değil mi ya? Nasıl o zaman geldiğimizi hatırlarsanız, şimdi bugün de talihinizi itmam edecek (tamamlayacak), Ankara şehri olduğunu da hatırlamanız lazım gelir. Bunu katiyen unutmamaklığınız iktizâ eder (gerekir). Ankara şehri hiçbir vakitte size sıkıntı göstermemiştir. İzmir'den, Bursa'dan, Kütahya'dan, Eskişehir'den bilmem nereden gelen yüz binlerce muhacirin Ankara şehrinde refah-ı hal ile yaşamıştır. Şimdi ispat edeceğim. Efendiler, Ankara'nın gayrı bir mahalle nakle karar verirsiniz nâdim (pişman) olursunuz. Hele İstanbul'a yakın bir mahalle gitmeye karar vermek için bir düşününüz. Eğer Bursa'ya gitmek istiyorsanız katiyen caiz değildir. İstanbul muhitinden daima uzak bulunmanız lazımdır. Daha henüz sulhu ve tarihi ikmal edemedik. İstikbal temin olunmadı ev taayyün etmedi (sınırlar belirlenmedi). Efendiler, buraya yüz binlerce muhacir geldi. Hangisi dışarıda kaldı? Hangi bir adam ekmezsiz kaldı? Hangisi açlıktan ve sefaletten öldü? Konya'ya da gidilse orada da on liralık evi elli liraya vereceklerdir. Orada, burada gördüğünüz rahatı bulamayacaksınız. Ankara tarihi bir şehirdir. Ve size çok iyi bakmıştır."⁶¹

Hüseyin Bey, bu sözleri ile barışın henüz sağlanmadığı, ülke sınırlarının belirlenmediği ve bağımsızlığın tam olarak onaylanmadığı bir dönemde Ankara'da sadece pahalılık ve ev bulma sıkıntısını yaşadığı bahanesi ile Meclisin taşınmasını yanlış gördüğünü; bu konunun bugün müzakere edilmesinin de zamanı olmadığını ifade etmiştir. Konuşmasında konunun hakikaten önemli olduğunu, ancak taşınma konusunun müzakere edilmesinin bugün için abesle iştigal olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Bu konuşma ve aleyhte yapılan diğer konuşmaların Mecliste önemli ölçüde etki yarattığı anlaşılmaktadır. Zira konu üzerinde tartışmaların yeterli olduğuna ilişkin önergeler verilmiş, ertelenmesi yönünde eğilim ağırlık kazanmıştır.

Tüm bu tartışmaların ardından Meclis Başkanı söz alarak, konu hakkında yapılan müzakerelerin yeterli olduğunu ifade eden sekiz adet önerenin var olduğunu belirtmiş, sonra da önereleri oylamaya sunmuştur. Oylama sonunda konu üzerinde yapılan tartışmaların yeterli olduğu görülmüştür. Ardından, önergeler sıra ile Meclis Genel Kurulunda okutulmuştur. Önergelerin hemen hepsinde, Meclisin taşınması konusunun tartışılmasının zamanı olmadığından bahisle görüşmelerin ertelenmesi ve barış anlaşması öncesinde böyle bir tartışmanın yapılmasının uygun olmayacağı görüşüne yer verilmiştir. Bu konunun etraflıca düşünülerek hareket edilmesi gerektiği, Meclisin ve Merkezi

⁵⁹ TBMMZC, 19.10.1922, s. 28.

⁶⁰ TBMMZC, 19.10.1922, s. 29.

⁶¹ TBMMZC, 19.10.1922, s. 30.

Hükümetin İzmir, Konya veya Bursa'ya nakledilmesinin yeni bir malî külfet getireceği, şimdilik teklifin ertelenmesinin daha doğru olacağı ifadeleri yer almıştır. Tüm bunlarla birlikte konunun malî, askerî ve siyasî boyutu olduğundan söz edilerek, bu cephelerden de değerlendirilmesi gereğine işaret edilmiştir.⁶²

Meclisin ve Merkezi Hükümetin Ankara'dan bir başka şehre nakledilmesi isteğine dayalı olarak gündeme alınan önergeler üzerinde Mecliste yapılan tartışmalardan, nihayet yapılması planlanan barış görüşmelerinin toplanması tarihine kadar bu meselenin mevzu edilmemesi yönünde bir kanaat oluşmuştur. Bu aşamada Konya Mebusu Refik Bey'in konuya ilişkin tüm önergelerin birleştirilmesi talebi olmuştur. Talep, Meclis Başkanlığınca oylamaya sunulmuştur. Oylama sonucunda; tüm önergelerin birleştirilmesine ve tartışmaların ertelenmesine karar verilmiştir. Böylece Kastamonu Mebusu Abdulkadir Kemalî Bey ve arkadaşlarının Meclisin Ankara'dan başka bir şehre (Bursa, Konya, İzmir) taşınması hakkındaki verdikleri önerge, BMM'de her yönü ile tartışılarak, nakil isteğinin zamanlama açısından uygun olmadığı gerekçesi ile ertelenmiştir. Bu tarihten sonra da konu bir daha gündeme getirilmemiştir. Böylece Ankara, önce BMM'nin ve Hükümetin merkezi, ardından başkent ilan edilmesi ile de Türkiye'nin başkenti olarak sorumluluğu üstlenen bir kentimiz olmuştur.

Sonuç

Milli Mücadele dönemi olarak tanımlanan dönemde (1918-1922) Orta Anadolu'da coğrafi ve stratejik açıdan önemli bir yer olan Ankara kenti, yürütülecek olan mücadele ve yapılacak çalışmalar için merkez olarak düşünülmüştür. Bu düşünceye bağlı olarak 27 Aralık 1919 da Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti Ankara'ya gelmişlerdir. Ankara kenti, bu tarihten itibaren Milli Mücadelenin hem askerî üssü hem de idari merkezi olmuştur. Ancak, bu merkezin farklı gerekçelere dayalı olarak iki kez bir başka yere taşınması söz konusu olmuş, konu Meclis gündemine getirilerek tartışmaya açılmıştır.

İlk kez BMM'nin ve Hükümet'in Ankara dışına taşınması konusu, Batı Cephesinde Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde Yunan Ordusu karşısında Türk Ordusunun geri çekilmesi üzerine Ankara'nın işgal edileceği endişesi ile Meclis gündemine getirilmiştir. Taşınması düşünülen yer, Kayseri şehridir. Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa olmak üzere Meclisin Kayseri'ye taşınmasına olumlu bakan başka mebuslar da olmuştur. Taşınma isteğinde bulunan ve ısrar edenlerin amacı, Hükümetin ve Meclisin zarar görmemesi ve çalışmalarının engellenmemesidir. Niyet halis olup, yeni oluşturulan idari ve askerî otoriteyi yok olmaktan kurtarmaktır. Bu devredeki taşınma isteği tamamen güvenlik endişesine dayandırılmıştır. Ancak BMM'nin ve Hükümet'in Ankara dışına taşınmasına bir kısım mebuslar itiraz etmişlerdir. İtirazda bulunan mebuslardan en etkili olanı Erzurum Mebusu Durak Bey'dir. Meclisin 22 Ağustos 1921 tarihli gizli oturumunda birçok mebusu etkileyecek, onların fikrîlerini değiştirecek önemli bir konuşma yapmıştır. Konuşmadan mebusların çoğu etkilenmiş olmalıdır ki, Ankara'nın boşaltılması ve Meclisin Kayseri'ye taşınması fikrinden vazgeçilmiştir.

İkinci kez BMM'nin ve Hükümet'in Ankara dışına taşınması konusu, Batı cephesinde kesin zaferin kazanılmasından sonra, Lozan Konferansı başlamadan önce BMM'nin gündemine getirilmiştir. Konu ile ilgili önerge, 18 Ekim 1922 tarihinde hazırlanarak Kastamonu Mebusu Abdulkadir Kemalî Bey ve 115 vekilin imzası ile Meclis Başkanlığına sunulmuştur. Bu kez, taşınma isteğine ilişkin gerekçe bir önceki gerekçeden farklı olmuştur. BMM'nin Ankara'nın dışına bir başka şehre taşınmasının gerekçeleri olarak; Ankara'da ev bulma zorluğu, hayat pahalılığı ve geçim güçlüğü; başta mebuslar olmak üzere memur, zabıta ve askerî görevlilerin zor durumda kalmaları gösterilmiştir. Bunun için de Meclisin, daha rahat yaşama ve geçinme şartlarına sahip olan Bursa, Konya veya İzmir şehirlerinden birisine taşınmasının gerekli, hatta acil bir ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır.

Konu, BMM genel kurulunda her yönüyle müzakere edilmiştir. Bu önergeye itirazlar yoğun olmuştur. Sonuçta, Lozan görüşmeleri öncesi böyle bir tartışmanın yapılmasının uygun olmayacağı ve etraflıca düşünülerek hareket edilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bundan başka, Meclisin ve Merkezi Hükümetin İzmir, Konya veya Bursa'ya nakledilmesinin yeni bir malî külfet getireceği; Ankara'da ev kiralalarının fazla olduğu görüşü doğru olmakla birlikte hem pahalılığı önlemek hem de ev fiyatlarını daha uygun bir seviyeye getirmek için Meclise bir kanun teklifi verilmesi; taşınma için ileri sürülen gerekçelerin ortadan kaldırıp bir çözüm bulunmasının daha doğru olacağı savunulmuştur. Nihayet barışın henüz sağlanmadığı, ülke sınırlarının belirlenmediği ve bağımsızlığın tam olarak onaylanmadığı bir dönemde Ankara'da sadece pahalılık ve ev bulma sıkıntısı yaşandığı bahanesi ile Meclisin taşınmasının yanlışlığı üzerinde durulmuş, zamanlama açısından da uygun olmadığı görüşleri dile getirilmiştir. Tamamen ekonomik ve sosyal gerekçelere dayalı olarak BMM'ne ikinci kez getirilen

⁶² TBMMZC, 19.10.1922, s. 30.

taşınma konusu Meclisteki mebusların sert muhalefeti üzerine gündemden kaldırılmıştır. Böylece Ankara, Milli Mücadele yıllarında üstlendiği askeri ve idari merkez konumunu kısa bir süre sonra Türkiye'nin başkenti olması ile devam ettirmiştir. Başkent olduğuna ilişkin hüküm, 1924 Anayasamızda ilk defa yer almış, sonraki anayasalarda da değişmez hükümlerden biri olmuştur.

Finansal Destek ve Teşekkür/ Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları

Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Kanun No: 491. (20.4.1340/1924)

Telif Eserler

Alpargu, Mehmet. "Sivas Kongresi ve Hikmet Bey", *Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı*. Ed.: İ. E. Atnur. Ankara: Berikan Yayınevi, 2012: 793-797.

Akandere, Osman. "Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu- III* (25-26-27 Mart 2016). Kocaeli: Kocaeli Büyük Şehir Belediyesi, 2016: 1227-1243.

Akbıyık, Yaşar. *Osmanlıdan Türkiye'ye Tarih Toplum Siyaset*. Ankara: Semih Ofset, 2012.

Arar, İsmail. *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı*. İstanbul: Burçak Yayınevi, 1969.

Arıburnu, Kemal. *Sivas Kongresi, Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1997.

Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. 1918-1927, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1995.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları I, 1997.

Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam*. Cilt II, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011.

Aytepe, Oğuz. "Ankara'nın Merkez ve Başkent Olması", *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 33-34 (2004): 15-22.

Baykal, Bekir Sıtkı. *Heyet-i Temsiliye Kararları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1975.

Belen, Fahri. *Askerî, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973.

Cebesoy, Ali Fuat. *Milli Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyatı, 1953.

Dinçer, Güven. "Ankara'nın Başkent Oluşunun Anlamı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 37 (1997): 225-247.

Evsile, Mehmet. "Amasya Tamimi ve Atatürk'ün Amasya'daki Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C. 14/40 (1998): 69-96.

İnönü, İsmet. *Hatıralar*. (Yay. Haz.: Sabahattin Selek), III. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009.

Kansu, Mazhar Müfit. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1968.

Karabulut, Umut. "Ankara'nın Başkent İlan Edilişine İstanbul Basınının Tepkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*. XXVII/1 (2012): 131- 148.

Onar, Mustafa. *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1995.

- Orhunlu, Bilge. *Mütareke Dönemi, Emperyalist Batı'nın ve Yerli İşbirlikçilerin Gerçek Yüzü*. 3. Baskı, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2011.
- Özakman, Turgut. *Şu Çılgın Türkler*. 78. Basım, Ankara: Bilge Yayınevi, 2005
- Özgül, Cemil. *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1989.
- Sarısaman, Sadık, Uğur Üçüncü. "Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*. 9/XXV (2016): 269-310.
- Şimşir, Bilal. N. "Ankara'nın Başkent Oluşu", *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi. (1994): 491-524.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. C. IV, İstanbul: MEB Yayınları, 1991.
- Tosun, Ulvi Ufuk. "Milli Mücadele Dönemi'nde Karşılaşılan Bazı Sorunlar ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin Bunları Çözme Kararlılığı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi*. 24/2 (2020): 569-588.
- Turan, Refik. Mustafa Safran, Necdet Hayta, M. Ali Çakmak, Cengiz Dönmez, Muhammet Şahin, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*. Ankara: Okutman Yayıncılık, 2011.
- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi*. 2. Kitap, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992.
- Türk İstiklal Harbi (TİH), Batı Cephesi*. II(V), Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1995.
- Türkmen, Zekeriya. *Belgelerle Yunan Mezalimi*. Ankara: Ocak Yayınları, 2000.
- Yalçın, Durmuş, Yaşar Akbıyık, Dursun Ali Akbulut, Mustafa Balcıoğlu, Nuri Köstüklü, Azmi Süslü, Refik Turan, Cezmi Eraslan, Mehmet Akif Tural. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2002.
- Yalçın, Emruhan. "Meclis'in Kayseri'ye Nakli Tartışmaları ve Mustafa Durak (Sakarya) Bey", *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 48 (Güz 2011): 893-909.